

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:3 • 2002

Kortare recensioner

Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (eds), *Nordic Historiography in the 20th Century*, University of Oslo, Oslo 2000. 352 s.

Intresset för historiografi har under det senaste decenniet fått ett betydande uppsving i samtliga nordiska länder. Föreliggande arbete är ett resultat av en nordisk historiografisk konferens som hölls 1999. Konferensen var indelad i fyra olika sessioner. En behandlade historikerskråets professionalisering, en annan förhållandet mellan de professionella historikerna och deras publik, en tredje utvecklingen av, och debatterna kring metoder och teorier inom historieämnet. Den fjärde tog upp den nationella dimensionen av historieskrivningen. Sammanlagt innehåller boken bidrag av femton forskare: fyra från Norge, tre från Danmark, Sverige och Finland samt två från Island.

Målsättningen var att sätta in den nordiska historieskrivningen i ett nytt perspektiv framför allt genom att betona de komparativa aspekterna. Resultatet har blivit en på många sätt intressant bok. Som titeln antyder är det den moderna historieskrivningen under 1900-talet som stått i fokus. Detta hindrar inte att vissa bidrag tar sitt avstamp ett gott stycke bakåt, i 1800-talet.

Naturligtvis har historieskrivningen formats av de olika ländernas specifika sociala och kulturella förutsättningar. I flera bidrag betonas hur historieskrivningen var ett viktigt inslag i de nationella politiska strider som ledde fram till uppkomsten av de moderna nordiska nationerna. Dessa nationsbyggnadsprocesser tog sig olika uttryck där två faktorer spelade en mycket central roll: dels frågan om nationellt beroende kontra oberoende, dels frågan om hur den nationella identiteten skulle definieras, om denna i första hand kom att förknippas med staten eller med folket.

Vissa generella drag kan iakttas. Från slutet av 1800-talet växte det i alla nordiska länder fram en grupp professionella historiker. Fram till 1900-talets sista fjärdedel utgjorde källkritiken den metodologiska grunden för den historia som producerades. Denna tradition kan sägas ha kulminerat under 1960-talet när metodlärböcker utgavs i samtliga nordiska länder utom Island. Samtidigt var det emellertid tydligt att inflytande från samhällsvetenskapen började göra sig gällande vilket så småningom följdes av en stark historiematerialistisk våg. Denna var klart svagast i Finland där historievetenskapen också längst tycks ha behållit en mera traditionell inriktning.

Den ökande professionaliseringen och "teknifieringen" av historievetenskapen bidrog generellt till en växande klyfta mellan historiker och allmänhet. Denna har dock varit mest markant i Sverige och Danmark medan det i Norge och Finland, inte minst tack vare den starka lokalhistoriska tradition som vuxit fram i de senare länderna, varit mindre uttalad.

En intressant sida av historiografien är att alla nordiska länder har sina egna "founding fathers" som på ett djupgående sätt har satt sin prägel på disciplinens utveckling och kring vilka det skapats en mytologi som traderats vidare. I Sverige Harald Hjärne och naturligtvis bröderna Weibull; i Danmark Paludan-Müller, Kristian Erslev, J A Fridericia och Erik Arup; i Norge J E Sars, Edvard Bull d ä och Halvdan Koht; i Finland Yrjö Koskinen och Danielsson-Kalmari och i Island Bogi Melstedh och Jón J Adhils. Naturligtvis kan också en rad andra namn nämnas. I en av volymens mest spännande artiklar diskuterar Bernard Eric Jensen hur arvet från Erslev (1852–1930) påverkat dansk historieforskning.

Skillnaderna de nordiska länderna emellan är kanske ändå mest intressanta. En av de mest tydliga är att den nationella dimensionen varit starkare i Norge, Danmark och Finland (och även Island) än Sverige. Detta bör framför allt ses i ljuset av att de förstnämnda ländernas senare politiska och sociala utveckling i betydligt högre grad än Sveriges karaktäriserats av brott och tvära kast. Genom att Sverige redan existerade som stat före den moderna nationalismens framväxt, tog sig heller aldrig denna så våldsamma uttryck här som i många andra länder. En annan skillnad är att historieskrivningen varit mer statscentrerad i Sverige och Danmark än framför allt i Norge, där de sociala och kulturella aspekterna alltid haft en större plats.

Hur ska då det ökade intresset för historiografi förklaras? En förklaring som framhålls i boken är den ökande internationaliseringen inom historieforskningen. Det bör dock i detta sammanhang påpekas att internationaliseringen inte på långt när innebar någon verklig globalisering vare sig beträffande forskningsområde, forskarkontakter eller teoretisk och metodisk inspiration. I praktiken inskränks internationaliseringen oftast till kontakter med västeuropeiska och amerikanska forskare eller inlån av teorier och metoder som producerats i dessa forskarkretsar.

En annan förklaring till det växande intresset för historiografi som nämns är att historieskrivningen under senare år utmanats av olika postmodernistiska tendenser, där bara en av följderna är en försvagning av de professionella historikernas monopol på att producera auktoritativ historia. Rolf Torstendahl talar i sitt bidrag – dock utan att uttryckligen sätta detta i samband med postmodernismen – om en "deprofessionalisering" av historieförmedlingen under det senaste decenniet. Till detta bör man nog också lägga den nya form av politisering som under de senaste åren gjort sig gällande inom historieskrivningen. Oavsett hur man vill förklara det ökande intresset för historiografi måste detta ses som något positivt då en förutsättning för en vital historievetenskap är en ständigt pågående reflexion över den egna vetenskapens historia.

Som nästan alltid, när bidrag ursprungligen presenterade vid konferenser utkommer i tryckt form, framstår vissa bidrag som betydligt mera relaterade till varandra än andra. Som helhet betraktad är dock boken ett mycket välkommet bidrag till den växande historiografiska forskningen. Utan att på något sätt för-

ringa värdet av boken kan man samtidigt konstatera att de flesta bidragen håller sig inom ramen för de huvuddrag i de olika ländernas historiografi som redan är väl kända.

Vad som mest saknas är mera utmanande tolkningar och perspektiv som också kan generera nya forskningsuppslag. Närmast kommer kanske Peter Aronsson som i sitt bidrag framhåller att de professionella historikerna alltid haft konkurrens – och kanske många gånger övermäktig sådan – i arbetet med att forma allmänhetens historiemedvetande. Författare av historiska romaner, journalister och "hembygdshistoriker" är bara några av dem som producerat en "annan" och med de professionella historikerna konkurrerande historia. En av de slutsatser Aronsson drar är att detta också innebär att den historiografiska forskningen måste breddas och förändras och inte som hittills i stort sett begränsa sig till de akademiska historikerna.

Roddy Nilsson

Bengt Liljegren, *Karl XII. En biografi*, Historiska Media, Lund 2000. 442 s.

Originalbiografier på svenska över politiska förgrundsfigurer är en bristvara. Det gäller i hög grad Karl XII, som trots att han använts som tillhygge eller referenspunkt i den offentliga politiska diskussionen allt sedan 1740-talet, fram till nu endast blivit föremål för en enda större svensk biografi, nämligen Frans G Bengtssons år 1935 publicerade hjältepos *Karl XII:s levnad*. Det är symptomatiskt för den svenska biografitorkan att de enda breda levnadsteckningar om Karl XII som kommit under efterkrigstiden har kommit utifrån, främst bland dem Ragnhild Hattons *Charles XII of Sweden* (1968), översatt till svenska först 1985.

Ett skäl härtill kan vara att genren är krävande. En lyckad biografi skall inte bara ge ett psykologiskt trovärdigt porträtt av den aktuella aktören utan också placera in vederbörande i sitt tidssammanhang och ta tempen på tidsandan. Det handlar om hur samtiden färgade aktören men också om hur aktören påverkade samtiden. Ett sådant företag förutsätter en vid kringblick och stor beläsenhet. Ett annat skäl till bristen på vetenskapliga biografier kan vara att den vanligaste akademiska forskningsprodukten, doktorsavhandlingen, i mycket liten utsträckning behandlar ämnen som faller inom genren levnadsteckningar. Detta kan delvis bero på att strukturalistiska perspektiv under en längre period varit förhärskande inom historievetenskapen. Men det kan också självfallet bero just på att biografien som vetenskaps- och konstform betraktas som ett alltför svårbemästrat kraftprov för den presumtive forskarens förstlingsverk – ett verk som spelar stor roll vid den fortsatta karriären inom universiteten.

Bengt Liljegren står som lärare och författare utanför det akademiska etablissemanget och har inte behövt ta sidohänsyn av det slaget. Hela hans företag tycks

dikterat av hans stora engagemang och intresse för den svenska stormaktstiden och gestalten Karl XII, om vilken han förtidigare publicerat sig i *Karl XII i Lund* (1999). Men Liljegrens handlag med källmaterialet visar också att han behärskar det historiska hantverket.

Efter att Sverige 1700–1701 hade slagit Danmark, Ryssland och Sachsen tycktes framtiden ligga öppen. Vilken väg skulle Sverige nu välja? Vissa rådgivare, bland dem kanslipresidenten Bengt Oxenstierna, gav regenten rådet att söka freden. Men den enväldige monarken, som sällan tog intryck av sin omgivning, valde att driva Sverige in i ett fortsatt krig med Polen. Under fem långa år trampade han i spetsen för sin karolinska armé runt i Nordeuropa utan att lyckas i sin föresats att avsätta den sachsiska kurfursten som kung av Polen. Först efter en lyckad invasion av Sachsen och den därpå följande freden i Altranstädt kunde fred slutas med Sachsen. Dessförinnan hade August den starke avsatts som kung av Polen och Karl XII:s kandidat Stanislaw Leszynski fått kungatiteln.

Därefter startade ett svenskt anfallståg riktat mot hjärtat av Ryssland, mot själva Moskva. De långa underhållslinjerna medförde – på grund av en försenad anslutning av armén i Baltikum – ett ansträngt försörjningsläge, som förvärrades av den av tsar Peter tillämpade brända jordens taktik. Detta jämte den blöta väderleken och det leriga underlaget, fick den svenska armén att vika av söderut mot Ukraina i september 1708. Förhoppningar om ett samgående med hetmanen Mazepa tycks också ha spelat en roll för beslutet. Men i Ukraina kom i juni 1709 vid Poltava och Perevolotjna de katastrofala nederlagen för den hårt prövade svenska armén.

Den svenske kungen tog nu tillsamman med en styrka på omkring 1 000 man sin tillflykt till Turkiet, där det inte saknades valmöjligheter inför framtiden och där kungens val var att under fem års tid envist intala sig själv att Osmanska riket skulle alliera sig med Sverige mot Ryssland. Själv skulle han bli ställd i spetsen för en stor turkisk-tartarisk här, som skulle förena sig med svenska avdelningar i Pommern för att sedan definitivt besegra tsar Peter och hans armé. Under tiden hade Sveriges sista ställningar i de baltiska provinserna fallit och en stor rysk offensiv hade satts in mot Finland. August den starke kom tillbaka på den polska tronen och Danmark gick åter in i kriget.

Först under hösten 1714 förverkligade Karl XII ett beslut, som mognat hos honom sedan våren, att bege sig från Turkiet till Stralsund, Sveriges näst sista besittning på den europeiska kontinenten. Dit anlände han den 11 november 1714 efter en makalös fjortondagars ritt genom Europa och där stannade han drygt ett år. Stralsund föll efter fientliga anfall i december 1715, vid en tidpunkt då Karl XII befann sig på väg över Östersjön till Skåne. Ett första högkvarter upprättades i Ystad men flyttades inom kort över till Lund. Här tycks en plan att splittra sammanhållningen mellan Sveriges fiender, från vilka man befarade ett anfall mot Skåne, ha växt fram. Ett anfall mot Norge, som tillhörde det fientliga

danska riket, förbereddes genom en planmässig resursmobilisering. I februari angreps Norge under Karls ledning. Kristiania intogs men inte Akershus, varför de svenska trupperna drog sig tillbaka. Senhösten 1717 anföll Sverige på nytt Norge, den här gången från två håll dels under ledning av kungen över Bohuslän och Dalsland dels under ledning av Carl Gustav Armfeldt över Jämtland. Ett skott den 30 november 1718 vid Fredrikstens fästning ändade Karl XII:s liv.

Hur ser Liljegrens tolkningsperspektiv ut? Det som framför allt frapperar är att han inte ser stormaktsväldets snara fall som determinerat utan framhåller att det hela tiden fanns valmöjligheter. Han bortser inte från strukturerna men har uppmärksamheten inriktad på personligheten, på Karl XII. Det är kungens rigida attityd, bottnande i övertygelsen att han tjänar Gud i kampen mot en orättfärdig fiende, som leder honom till katastrofala val. Att den ekonomiska och befolkningsmässiga basen var otillräcklig för att på sikt upprätthålla stormaktsväldet tycks Liljegren inte betvivla. Däremot framhåller han att valsituationen 1701–1702, som ledde till det långvariga kringtrampandet i Polen, och under perioden 1710–1714, som medförde oklarhet om den svenska utrikespolitikens inriktning, fick katastrofala följder.

I sin värdering av den kungliga huvudaktören anför Liljegren att Karl XII uppvisade en slutenhet mot sin omgivning. Detta jämte hans stränga religiösa uppföstran med dess hårda moraluppfattning gjorde att han var främmande för kompromisser. Hans bedömning tycks ha varit att konflikter löstes bättre med militära medel än med diplomatiska. På slagfältet var han skicklig. Här blev hans fysiska och psykiska uthållighet, mod och självdisciplin stora tillgångar liksom förmågan att ingjuta mod hos soldaterna. Han var en skicklig taktiker men en usel strateg. Han hade svårt att anpassa målen efter medlen och flera av hans krigsföretag karakteriserades av en brist på realism.

Karl XII var en risktagare i sin farfars Karl X Gustavs stil. Han uppvisade inga stora statsmannegenskaper. Hans uppfattning, att han inte behövde ansvara för sina handlingar inför andra människor utan bara inför Gud, fick honom att behandla sin omgivning med stor okänslighet, vilket bl a yttrade sig i att han hade svårt att ta till sig synpunkter från andra, något som fick ödesdigra konsekvenser. I sitt dagliga liv visade han stor anspråkslöshet. Mot sin föräldrar och syskon visade han stor omtänksamhet men han demonstrerade samtidigt stor känslökyla och hårdhet mot andra.

Genom sin i långa stycken kritiska bedömning av Karl XII knyter Liljegren an till den gamla skolan inom Karl XII-forskningen. Han är starkt skeptisk till den mot Karl XII positiva sk nya skolan och dess efterföljare, som senast presenterats av Sverker Oredsson i antologin *Historia krig och statskonst* (2000). Liljegren tycks dela Oredssons uppfattning så som den lagts fram i *Tsar Peter och kung Karl* (1998), där Karl XII:s person tillskrivs en stor betydelse för stormaktsväldets undergång vid den tidpunkt det skedde.

Liljegrens arbete är angeläget. Grundad på noggranna källstudier ger det oss en mångfasetterad och nyanserad skildring av en gestalt, som senast fått speciell politisk laddning i den nynazistiska propagandan men som långt tidigare tillhört det levande förflutna i den svenska historien. Liljegren ger en initierad skildring av Karl XII och hans tid. Framställningen är ledig, rak och rapp. Målande detaljer och belysande exempel ger liv åt skildringen. Vida utblickar där författaren på ett distanserat sätt betraktar skeendet växlar med närgångna detaljstudier på ett givande sätt. Det svenska politiska agerandet avtecknar sig mot hela den storpolitiska bakgrunden i Europa. Käll- och litteraturförteckningen är utförlig. Dessvärre saknas en vetenskaplig notapparat. Det som i framställningen går under beteckningen "noter" innehåller förklaringar och kommentarer till eller smärre utflykter från den löpande texten.

Lennart Behrendtz

Robert Fogel, *The Fourth Great Awakening & the Future of Egalitarianism*, The University of Chicago Press, Chicago 2000. 383 s.

I en nyutkommen bok diskuterar ekonomisk-historikern Robert Fogel politiska förändringar i USA från det revolutionära 1770-talet fram till i dag. Boken behandlar sambandet mellan de stora väckelserörelserna i USA:s historia och politiska förändringar. Fogel urskiljer tre avgörande väckelser i USA från och med frigörelsen från den brittiska kolonialismen under 1770-talet fram till decennierna efter andra världskriget, och därefter en fjärde från 1970-talet och framåt. Det som skiljer Fogels schema från tidigare historikers är att han lägger tonvikten vid tekniska och ekonomiska förhållanden i förklaringarna till det politiskt/religiösa rörelsemönstret över tiden. Ett annat nytt inslag är att han vid sidan av ekonomiska förklaringsmodeller utnyttjar sina breda kunskaper om allt från demografi till medicinsk forskning för att belysa förändringar i levnadsvillkor och övergången från ett politiskt-religiöst skede till ett annat.

Enligt Fogel har det funnits en bestående ådra av jämlikhetslängtan i amerikansk politik. Beroende på förändringar i ekonomi och teknik har tyngdpunkten i jämlikhetssträvandena skiftat över tiden: från en betoning på jämlika förutsättningar (*equal opportunities*) till jämlika villkor (*equal rights*). Under den tredje väckelsen – från 1800-talets slut fram till 1960-talet – låg betoningen på jämlika villkor, något som bl a tog sig uttryck i välfärdsstatens framväxt. Under den efterföljande fjärde väckelsen ligger betoningen på jämlika förutsättningar. Fogel försöker förklara varför de nya politiska idéer som växte fram på 1970-talet – präglade av ökad individualism, misstro mot offentliga regleringar och statsmakt – kan uppfattas som önskemål om ett mer jämlikt samhälle.

Det bör omedelbart sägas att Robert Fogel inte är ensam om att försöka för-

klara de svårigheter som drabbat efterkrigstidens välfärdspolitik. Han är heller inte ensam om att anlägga långsiktiga perspektiv på politiska och idémässiga förändringar. Däremot är han unik när det gäller förklaringarna till dessa förändringar. Vanligtvis lyfter ekonomer och historiker fram två huvudförklaringar till de nya politiska förutsättningarna efter 1970-talet: globaliseringen och den "nya ekonomin". Den fortgående marknadsintegrationen har skapat helt nya konkurrensförutsättningar samtidigt som den nya ekonomin lett till allt mer heterogena arbetsvillkor och minskad efterfrågan på industriarbetare. Detta har bidragit till större inkomstklyftor samtidigt som den gamla välfärdspolitiken inte fungerar särskilt bra när det gäller att stimulera sysselsättning och motverka samhällsklyftor.

Fogel gör en annan tolkning. Han utgår inte enbart från materiella förhållanden utan betonar också betydelsen av existentiella levnadsvillkor. En avgörande förklaring till de minskade inkomstklyftorna fram till 1960-talet var utbildningsrevolutionen, d v s den stora expansionen av utbildning på primär och sekundär nivå. Omfördelningen av utbildning och kunskap från ett litet exklusivt skikt till befolkningen som helhet förklarar den enorma välståndsspridning som kännetecknat 1900-talet. Den kolossalt höga avkastningen på utbildningsinvesteringar jämfört med investeringar i jord och fysiskt kapital förklarar i sin tur de snabbt minskade inkomstskillnaderna. Satsningen på breddutbildning skapade förutsättningar för en effektivitetsökning som kunde avsättas för ökad konsumtion, men också till kortare arbetstid.

Arbetstidsförändringarna är alltså om möjligt mer dramatiska än förändringarna i den materiella konsumtionen. Samtidigt som den fattigaste tiondelen av befolkningen i dag har en materiell standard som bara den rikaste tiondelen uppnådde för hundra år sedan, uppgår den samlade arbetstiden – oavsett vilket mått som används – till mindre än hälften av motsvarande arbetstid vid förra sekelskiftets början. Dessa erfarenheter gäller för Sverige såväl som för USA. Mat, kläder och husrum tar idag, jämfört med förhållandena för hundra år sedan, en obetydlig andel av de löpande arbetsinkomsterna i anspråk. Det "nödvändiga" lönearbetet är alltså långt mindre omfattande än tidigare. Friheten från "nödvändigt" arbete har i sin tur möjliggjort helt nya livsstilar, nya konsumtionsvanor men samtidigt aktualiserat tidigare mer eller mindre okända existentiella problem.

Vår tids jämlikhetsfrågor berör inte fördelningen av köpkraft så mycket som spridningen av kunskap och själslig tillfredsställelse. Den stora skillnaden mellan människor handlar inte om materiell konsumtion utan om existentiellt välbefinnande, något som bl a yttrar sig i stora variationer i självförtroende, i socialt och kulturellt engagemang. Alienerade ungdomar och allt fler ensamma och deprimerade äldre behöver inte i första hand mer pengar utan möjligheter till andlig stimulans och social gemenskap. Utbildning har inte bara en ekonomisk betydelse utan leder också till bättre hälsa och ökat socialt engagemang. Enligt Fogel borde utbildningsinvesteringarnas andel av nationalinkomsten fördubblas. Även ten-

denserna till ökade inkomstskillnader sedan 1970 beror på otillräckliga utbildningsinvesteringar. Förändringar i arbetsliv och teknik gör att det inte längre räcker med gymnasieutbildning. I själva verket sjunker avkastningen på gymnasieutbildning i flertalet ekonomiskt avancerade länder. Ambitionen borde därför vara att på sikt fördubbla den andel av befolkningen som får en utbildning motsvarande fil kand-examen.

Robert Fogels bok präglas av en vision i Marx anda. Den problembild som Fogel behandlar kan ses mot bakgrund av den oerhörda kapacitet som produktivkrafterna mobiliserat under de senaste 100 åren. De framtida produktivitetssökningarna kommer att resultera i att den materiella konsumtionen tar en allt mindre del av de totala inkomsterna i anspråk. En allt större andel av tid och pengar kommer följaktligen att kanaliseras i andra banor. Arbetstiden kommer att fortsätta att minska trots allt fler äldre och ökade försörjningsbördor. Farhågorna om en ökad andel personer utanför arbetsföra åldrar grundas inte på saklig ekonomisk analys. Det handlar om fördelningsspolitiska problem. Det är tankar som utmanar.

Jonas Olofsson

Sven Eliaeson & Ragnar Björk (red), *Union & Secession*, Carlssons, Stockholm 2000. 336 s.

Unionupplösningen 1905 mellan Sverige och Norge var förmodligen en av de mest smidigt genomförda separationerna på nittonhundratalet. Den var så smidig att en av redaktörerna känner sig föranledd att skriva en introduktion med titel-frågan: "Unionupplösningen 1905: En icke-händelse?"

Varför gick det så smidigt? Det är huvudfrågan som löper som en röd tråd genom hela boken. Den andra frågan är: Varför gick det inte att hålla ihop unionen? Sven Eliaeson uppmärksammar i inledningen några intressanta faktorer: de två länderna hade olika samhällsstrukturer. Sverige karakteriseras som ämbetsmannaaristokratiskt medan Norge framstod som mer liberalt och demokratiskt. I detta perspektiv betraktar de två ländernas representanter unionen på två olika sätt som så småningom blir allt svårare att förena: Sverige betraktar unionstraktaten på ett suprematiskt sätt medan norrmännen ser den mer som ett avtal mellan jämlika parter. Även de historiska identiteterna var svåra att förena. Norges maritima kompetens och "atlantiska identitet" var svåra att förena med Sveriges tillväxtbetonade, industriella kompetens och baltiska identitet. Dessa identiteter kom att förstärkas efter separationen.

Ragnar Björk visar i introduktionen hur sammansmältningssambanderna från Sveriges sida kombinerade med demokratiseringsprocessen tedde sig hotfulla för den norska sidan. Rädslan för en evig minoritetsställning gjorde unionsupplösningen allt angelägnare för norrmännen. Denna rädsla gjorde att vänsterliberalis-

men i Norge flöt samman med nationalismen och antiunionismen. Kampen för unionens upplösning var både ett politiskt maktspel och en bred strävan för en egen norsk politisk och kulturell identitet. Mot denna strävan fanns inga seriösa hinder förutom en eventuellt sårad svensk självkänsla. Och detta räckte tydligen inte för att Sverige på allvar skulle försöka förhindra unionsupplösningen.

Även utrikespolitiskt drog länderna åt olika håll, påpekar flera av författarna. Norge med sin "atlantiska identitet" var och förblev tydligt brittiskt orienterad medan Sverige drogs mot Tyskland. Båda stormakterna var nöjda med situationen efter unionsupplösningen och de satte press på Sverige att inte använda våld för att hindra Norge från att bli självständigt. Genom unionsupplösningen skildes stormakternas intresseområden åt och risken för konflikter i Skandinavien minimeras. Den var inte heller något viktigt område i de storas maktspel. Flertalet medförfattare är överens om den centrala roll som kungen och kungahuset spelade i unionsupplösningen. Tvärtom vad man skulle förvänta sig var kungahuset en av de aktörer som drev fram den fredliga unionsupplösningen.

Artiklarna utvecklar i detalj huvudfrågorna som formulerats i inledningen och så småningom får vi en detaljrik bild av unionsupplösningen och orsakerna till dess smidighet. Vi får även en parallell med Finlands och Estlands lösgörelsekamp och med Bayerns plats inom den tyska federationen. Brytningen sätts alltså inn i ett brett tids- och rumperspektiv både beträffande den egna utvecklingen och utvecklingen hos grannländerna runt Östersjön och i Centraleuropa.

Men förutom många skarpa observationer innehåller boken uppsatser som kan verka lite verklighetsförskönande eller rentav apologetiska. Det påstås t ex att "rashat är oförenlig med kristendom och svenskt kulturmedvetande" (s 72). Att antisemitismen var ett tämligen utbredd fenomen i sekelskiftets och mellankrigstidens Sverige glöms bort. Invandringspolitiken t ex som formuleras efter första världskriget styrdes av en uttalad vilja att bevara Sverige "rasrent".¹ Andra, i Eric Hobsbawms fotspår – och utan att avvika det minsta – sjunger rationalismens lovsång och förnekar *ethnos* rätten till existens.

Boken kan i viss mån delas in i två idémässigt skilda delar. Den första delen – som också är den största i omfång – är den empirisk-analytiska delen. Här besvaras frågorna efter en analys av strukturella betingelser, och även de historiska aktörernas förnuftsstyrda handlingar anses betingade av igenkännandet av de strukturella förutsättningarna. Övergången till den andra delen introduceras med uppsatserna som uppmärksammar de två ländernas olika nationella identiteter; först bara utifrån strukturella förutsättningar, därefter analyseras nationella identiteter utifrån begreppet *kultur*. Här dyker upp namn som Schopenhauer, Wagner och Nietzsche. Detta breda spektrum av betraktelsesätt över samma fenomen gör att boken blir en varierad och intressant läsning.

Attila Lajos

1. Se Thomas Hammar, *Sverige åt svenskarna*, Stockholm 1964, s 199; Hans Lindberg, *Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936–1941*, Stockholm 1973, s 201.

Ulf Mörkenstam, *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*, Diss, Stockholm Studies in Politics 67, Stockholm 1999. 288 s.

Statsvetenskapliga verk uppmärksammas inte alltför ofta i *Historisk tidskrift* och detta gäller kanske i än högre grad avhandlingar. En statsvetenskaplig avhandling som är väl värd uppmärksamhet från historiker är Ulf Mörkenstams, som behandlar den svenska samepolitiken 1883–1997. Avhandlingen tar sitt avstamp i diskussionen kring lika eller särskilda rättigheter för minoritetsgrupper i ett samhälle. Grunden i diskussionen rör sig kring John Rawls liberala frihetsideal, enligt vilket alla individers lika rättigheter borde utgöra grunden i ett samhälle, och av synpunkter som framförts av Rawls kritiker. Dessa förespråkar särskilda rättigheter för att säkerställa marginaliserade gruppers position i samhället. Mörkenstam hävdar att både Rawls teori och de teorier som framförts av kritikerna har klara brister och definierar därför ett nytt synsätt på dessa frågor där föreställningar om gruppen står i fokus. Han menar att den bild av en grupp som är dominerande inom politiken också bestämmer vilka politiska åtgärder som betraktas som möjliga och legitima, samtidigt som den även påverkar gruppens egen självdefinition.

Detta är utgångspunkterna för Mörkenstams analys av den svenska samepolitiken. Genom en diskursiv analys vill han studera sambandet mellan den syn på samegruppen som är rådande, vilka normativa utsagor som görs om gruppen samt hur detta tar sig konkret uttryck i svensk samepolitik genom politiska beslut och lagstiftningsåtgärder. Själva undersökningen är uppdelad i fyra kronologiska kapitel, 1883–1917, 1918–1952, 1953–1977 samt 1978–1997, där en klar skiljelinje kan dras mellan de två första perioderna och de två senare.

Med stora penseldrag målar Mörkenstam upp de centrala dragen i den svenska samepolitiken. Under den första perioden läggs politikens grunder och inriktning fast och renskötselnäringen hamnar i centrum för politiken. En allt mer uttalad segregationspolitik gentemot de renskötande samerna börjar samtidigt göra sig gällande. Denna så kallade "lapp ska vara lapp"-politik, med rötter i socialdarwinism och rastänkan, kom att dominera svensk samepolitik under lång tid. Den andra sidan av denna politik var att samer utanför renskötseln betraktades som mer eller mindre förlorade och målsättningen blev att assimilera dem. Samma grundtanke var vägledande för politiken även under den andra perioden. Bilden av det samiska nyanserades något genom att icke renskötande samer infördes som ett slags mellankategori mellan samiskt och svenskt. Någon större effekt fick detta dock inte på den svenska samepolitiken, förutom en klarare definition av vem som i lagstiftningens ögon var att betrakta som same.

Perioden efter andra världskriget präglas så av en omsvängning i den förda politiken. De rasbiologiskt präglade argumenten faller bort ur den offentliga diskussionen och statsmakternas mål blir nu att modernisera och rationalisera ren-

näringen. Detta innebär en total omsvängning i behandlingen av renskötseln och därmed faller även den uttalade grunden för den tidigare förda politiken bort. Näringen fortsätter trots detta att stå i centrum för den svenska samepolitiken, men politikens åtgärder motiveras inte längre med att renskötarna ska bevaras som nomader. I stället beskrivs de som samiskspråkiga kulturbärare som står i centrum av den samiska kulturen. Sär rättigheter och stöd för renskötseln blir därmed även stöd för den samiska kulturen och därigenom viktiga minoritetspolitiska åtgärder.

Den sista perioden präglas av allt större utmaningar mot den etablerade samepolitiken. Förslag presenteras vilka syftar till att förändra politiken och ge samerna en stärkt ställning som urbefolkning. Det blir en allt starkare inriktning på ett bredare minoritetspolitiskt förhållningssätt, men fortfarande kvarstår renskötseln som navet i den svenska samepolitiken, om än allt fler aspekter av den samiska kulturen tränger på. Det är nu samernas ställning som minoritetsgrupp som motiverar de särskilda rättigheterna, men dessa knyts fortfarande till renskötseln.

Därmed framstår det tydligt att den svenska samepolitiken utgått från samma grundprinciper under hela undersökningsperioden, trots de förändringar som ägt rum i den politiska retoriken kring frågan. Även den stora betydelsen av hur gruppen har definierats framträder skarpt. Den tidiga begränsningen av samsfrågan till renskötseln, och de likhetstecken som sattes mellan same och renskötare, har haft stora effekter. Statens definitionsmakt har inneburit en olycklig uppdelning och splittring av samerna i Sverige. Detta framhävs också av Mörkenstam som i sin slutanalys förespråkar att den svenska samepolitiken nu bör förändras och ges en ny grund, och att samerna själva i fortsättningen borde få definiera vem som tillhör den samiska gruppen och därigenom få ta del av de särskilda rättigheter som samerna, i egenskap av urbefolkning, fortfarande bör tillerkännas.

Samerna själva, som står i fokus för den debatt som skildras av Mörkenstam, hamnar dock i skymundan i avhandlingen. Först i avhandlingens andra halva, och då framför allt i den sista undersökningsperioden, träder samerna fram som handlande subjekt och inte bara som objekt för den förda politiken. I grunden beror detta på att fokuseringen ligger på den offentliga samepolitiken och på att offentligt tryck utgör huvudkällorna. Osynliggörandet av samerna kan vid en första anblick förefalla olyckligt och olämpligt, men i eftertankens kranka blekhet framstår det begränsade utrymmet samerna får som en av avhandlingens stora styrkor. Mörkenstams framställning visar på ett påtagligt sätt vilken position samerna har haft i Sverige under undersökningsperioden och hur denna har förändrats över tid. Genom detta framträder i all sin nakenhet de begränsade möjligheter samerna hade, till långt fram under efterkrigstiden, att nå fram med sina synpunkter. Detta är också en mycket medvetet vald linje av Mörkenstam. Genom

osynliggörandet av samerna som subjekt avslöjas därför mycket mer än vad som hamnar i skymundan. Detta är en ovanligt läsvärd avhandling i ett alltid lika brännbart och aktuellt ämne borde få många intresserade läsare.

Patrik Lantto

John Keegan, *Det första världskriget*, Natur & Kultur, Stockholm 2001. Övers av Lennart Forsman. 491 s

John Keegan fick sitt internationella genombrott som militärhistoriker med boken *The Face of Battle* (1976), som skildrar tre slag från tre olika århundraden i den enskilde soldatens perspektiv (Agincourt 1415, Waterloo 1815 och Somme 1916). Verket, som var inspirerat av samtida socialhistoriska trender, har beskrivits som "krigshistoria underifrån" och tycktes överbrygga klyftan mellan militärhistorikerna – i de flesta länder levande i torftiga isolat på officershögskolorna (Keegan var själv lärare vid Royal Military Academy i Sandhurst) – och kolleger som blivit kvar vid universiteten. Till Keegans senare verk av betydelse räknas *The Mask of Command* (1987), en studie av fältherrollerollen från Alexander den store till Hitler, samt *A History of Warfare* (1993), som är en svidande vidräkning med Clausewitz tes om "kriget som politikens fortsättning". År 1998 utgav Keegan en studie över första världskriget, *The First World War*, som nu utkommit på svenska.

Född år 1930 har Keegan ett personligt förhållande till just denna konflikt, eftersom han "växte upp bland män som kämpat under det första världskriget och bland kvinnor som varit hemma och väntat på nyheter från dem". De mellankrigstida stämningar författaren insöp som barn tycks även ha färgat hans perspektiv som gammal man. Första världskriget förblir den stora katastrofen i Västerlandets historia, ett alldeles onödigt självmordsförsök som öppnade vägen för ytterligare krig, för gudlösa ideologier, för folkmord och tyranni under resten av århundradet. Själva krigsutbrottet var en ren olyckshändelse som kunde ha hindrats om förnuftet tillätits råda. Alternativa förklaringsförsök till kriget som lyfts fram av senare decenniernas forskning – inrikespolitiska spänningar i stormakterna, det internationella systemets struktur, hårdnande ekonomisk konkurrens eller centralmakternas desperation inför Rysslands makttillväxt – ägnas föga diskussion. I den kommenterade bibliografin på slutet lyfter dock författaren på hatten för Fritz Fischers *Griff nach der Weltmacht* från 1961. Därtill gör Keegan det viktiga påpekandet att Europa 1914 saknade den formaliserade struktur för konfliktlösning som organisationer som FN, OSSE och EU tillhandahåller i dag. En av farorna med kriser är just att viktiga beslut måste fattas under tidspress. En av fördelarna med en formaliserad konfliktlösningsritual är att den är omständlig, fördröjer skeendet och ger parterna utrymme för besinning och eftertanke.

Det är det militära händelseförloppet som står i centrum, och det blir givetvis svårt för Keegan att skildra armékårens rörelser på olika fronter i ett "underifrån-perspektiv". Med nödvändighet blir det därför en ganska konventionell handboksöversikt som bjuds. Vad som känns uppfriskande är den lätthet med vilken Keegan växlar perspektiv mellan olika krigsskådeplatser, samt de resonemang han för kring den militära ledningens problem. Generalerna på västfronten var inga inkompetenta slaktartyper, som okänsliga för sina soldaters lidanden levde lyxliv på franska slott långt bakom fronten. Genom slagfältens utbredning och tidens kommunikationsteknologi hade de knappast kunnat leda sina förband på något annat sätt. Varje jämförelse med tidigare krigs fältherrar, som kunde överblicka skeendet från en närbelägen kulle, ter sig orättvis. Det är också orättvist att jämföra dem med fältherrar som Rommel, Patton, Moshe Dayan och Norman Schwarzkopf, vilka genom radar, radio eller satellitöverförda TV-bilder kunde få information från varje vrå av stridszonen i realtid. Istället var första världskrigets generaler tvungna att utkämpa det krig som gick att utkämpa med tidens teknologi, vilken enligt Keegan var mer avpassad för "masslakt" än för "acceptabla förluster".

Å andra sidan var de inte heller – som moderna, operationsanalytiskt inriktade militärhistoriker velat göra dem till – metodiskt arbetande entreprenörer på jakt efter den optimala avvägningen mellan eld och rörelse för att bryta dödläget. Att västfronten åter blev rörlig under krigets sista månader skulle enligt detta sätt att se vara beviset för att mödorna till sist bar frukt. Keegan menar att detta är en orimlig ståndpunkt: om massakrerna vid Ypern (Ieper), Somme och Verdun var nödvändiga steg på väg till segern 1918, kan man lika gärna göra gällande att utrymningen av Dunkerque var viktig som en övning inför D-dagen. I skyttegravs-krig kommer förlusterna alltid att bli stora oavsett hur välutbildade och välutrustade anfallarna än är.

Tråkigt nog har översättare och korrekturläsare på det svenska förlaget haft bråttom. På svenska kan vi kalla reservförband med lokala försvarsuppgifter för "mils", men inte för "militia". Den stora sjön i norra Italien talar vi om som Gardasjön och inte som "Lake Garda". I anglosaxisk ortografi kan man använda versaler när man skriver "de Allierade" och "det Sjätte slaget vid Isonzo", men knappast i svensk. Den ryske generalstabschefen 1914 hette med gängse svensk transkription Janusjkevitj, med engelsk Yanushevich. Det hade varit bra om man i en och samma bok – eller åtminstone på en och samma sida – hade kunnat begränsa sig till en av dessa två varianter. Keegans bok är trots allt intressant och välskriven, och hade förtjänat ett bättre öde.

Gunnar Åselius

Folkmordens århundrade. Sovjeterrorn och Förintelsen som historia och jämförelse, Aktuellt om historia 2000:2, Lund 2000.

Titeln *Folkmordens århundrade* är skrämmande, särskilt med tanke på att det handlar om *vårt* århundrade. Vi levde i det och de flesta av oss hade direkt kontakt med ögonvittnen som levde i början av seklet. Bara de absolut yngsta kan påstå att de "inte har varit med". Folkmord har präglat det gångna seklet ända in i det sista decenniet och det vore historiskt fel att fokusera bara på ett exempel. Därför är denna bok – och alla andra av samma slag – utan tvekan en nödvändighet. Behovet av räkenskap och den psykologiska effekten av att vi inte längre finner oss i det ödesdigra tjugonde århundradet kommer förmodligen att ge upphov till fler arbeten av detta slag. Det är nödvändigt att skriva om folkmorden i pluralis, inte bara om Folkmordet med stort F, som på svenska fick namnet Förintelsen.

Författarna Klas-Göran Karlsson, Kristian Gerner och Kim Salomon erinrar om de andra folkmorden och tycks också vilja skriva om dem. Några tankar om en allmän teori om folkmordens orsaker lanseras också men vad och vem som egentligen står på den anklagades bänk i denna bok tydliggörs redan på första sidan: det är *ideologin* som anklagas. Det är den som styr, enligt Solzjenitsyncitatet på första sidan, "odjurets" tankar som driver fram folkmord. Men vem är odjuret? På denna fråga har författarna ganska konkreta svar och med dessa svar överförenklar de problematiken. Det framstår som om ideologi antingen är fascism eller kommunism. Boken är skriven av historiker som drivna av sina samveten och med hjälp av nytillkomna fakta inte vill låta oss glömma – det var inte bara nazisterna som begick folkmord. Det var kommunisterna också! De konstaterar med förvåning det motstånd som hörs när röster höjs för att likställa Förintelsen med de kommunistiska regimernas massmord.

Efter ganska långa och sakliga faktaframställningar argumenterar de för att detta motstånd är oberättigat och att kommunisterna är minst lika skyldiga som nazisterna. De totalitära regimerna som skapades av nazismen och kommunismen var ganska lika och därför kan modellen användas för att förklara varför folkmorden i dessa regimer var möjliga. Men de måste förklara motståndet som finns mot en sådan jämförelse. Här är alla tre ganska benägna att som huvudförklaring acceptera det konkreta faktum att Sovjetunionen hörde till segrarna efter andra världskriget. Men sedan kom det kalla kriget och makthavarna i Väst hade starka intressen av att utmåla kommunismen som Ondskan själv. Men det gick inte och till slut blev det ändå nazismen som i första hand representerar denna Ondska. Detta kan inte förklaras bara med Sovjets seger. Det verkar ligga i kommunismens kärna att den aldrig kan koras till Ondskan själv. Och massmedierna som avgjorde saken då de pekade ut *Holocaust* som Ondskan.

Men även den goda tanken kan missbrukas. Författarna glömmar att berätta

att det Odjur som Solzjenitsyn skriver om är människan, och att ideologier alltid kommer att finnas. Om vi på något sätt skulle glömma detta och tro att ideologierna har dött ut riskerar vi att inte märka när vår egen ideologi förändras i farliga riktningar.

Attila Lajos

Thorstein Strømsøe, *Frivilligbevegelsen. De Finlandsfrivilliges organisering, kjennetegn og innsats under Vinterkrigen 1939–1940*, Historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim 2000. 296 s.

Sovjetunionens angrepp på Finland vintern 1939 väckte stor harm i det övriga Norden. På kort tid organiserades hjälpsändningar och insamlingar. Tusentals frivilliga reste till Finland för att aktivt ta del i striderna.

Den norske historikern Thorstein Strømsøe har skrivit ett gediget verk om frivilligrörelsen till förmån för Finland. Inledningsvis klargör Strømsøe att syftet har varit att beskriva och analysera den militära frivilligrörelsen i Skandinavien med fokus på den norska delen. Därefter går Strømsøe systematiskt igenom frivilligrörelsens organisering, finansiering, förhållandet till myndigheterna, verksamheten, pressopinionen, vilka som var frivilliga och slutligen rörelsens krigsbidrag och avveckling. Tonvikten ligger således på den norska delen av frivilligrörelsen, men genomgående dras den svenska och danska delen in i studien som således får jämförande karaktär.

Strømsøe påvisar att området har varit lite belyst i tidigare norsk forskning. Författaren klargör vidare att undersökningen är personcentrerad och källnära. Han använder sig mycket av direkta och indirekta citat i framställningen. Tyvärr har Strømsøe utelämnat en diskussion om teori och historiesyn. Författaren motiverar emellertid sitt tillvägagångssätt och undersökningsmetod med argumentet att det rör sig om den första vetenskapliga undersökningen om den norska frivilligrörelsen.

Huvuddelen av framställningen ägnas åt långa, inte sällan allt för långa, om än gedigna genomgångar och redovisningar av källmaterial. Verket får härigenom en encyklopedisk, snarare än en analyserande karaktär. Strømsøe kunde ha ägnat större utrymme åt att motivera och diskutera varför det är intressant att granska frivilligrörelsen. Inte heller fogar Strømsøe sina slutsatser till tidigare forskning i någon större utsträckning.

Strømsøe kunde exempelvis ha relaterat till studier om frivilliga andra krig och konflikter. Författaren skulle ha vunnit på att granska norska – och svenska – truppinsatser med soldater och frivilliga, exempelvis vad gäller de dansk-tyska konflikterna 1848–1850 och 1864. Strømsøe hade då funnit att Norge redan på 1800-talet var det minst militariserade och minst skandinavistiskt orienterade

landet i Norden. På ett liknande sätt hade Strømsøe kunnat knyta sina resultat till det starka norska krigsmotståndet mot Oscar I:s utrikespolitiska strävanden i samband med Krimkriget.

Det hade varit möjligt för Strømsøe att mer utförligt diskutera det nordiska politiska klimatet och den framvuxna samförståndskulturen mellan socialdemokratin, bonderörelsen och högern. Strømsøe visar till exempel förtjänstfullt att frivilligkommittéerna och -arbetet började som ett höger-konservativt projekt, men att fackföreningsrörelsen och socialdemokratin snabbt drogs in och att detta var nödvändigt för att frivilligarbetet skulle få politisk och samhällelig acceptans. Härigenom etablerades en politisk *cordon sanitaire* gentemot infiltration från nationalsocialistiska kretsar.

Strømsøe konstaterar vidare att frivilligrörelsen, föga förvånande, var mansdominerad. Mot denna bakgrund kunde författaren uppmärksammat frågor rörande mansroll och försvar, till exempel i kapitlet som behandlar frågan om vad som fick folk att anmäla sig som frivilliga. På ett liknande sätt kunde kvinnors roll inom lottakären och Röda Korset samt mottagandet av finska krigsbarn ha granskats.

Sammanfattningsvis har Strømsøe, mina invändningar till trots, skrivit en synnerligen läsvärd och omfattande, om än mycket källcentrerad, undersökning om frivilligrörelsen till förmån för Finland.

Mats Hellstenius

Kari Andén-Papadopoulos, *Kameran i krig. Den fotografiska iscensättningen av Vietnamkriget i svensk press*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2000. 192 s.

Fredrik Logevall, *Choosing War: The Lost Chance for Peace and the Escalation of War in Vietnam*, University of California Press, Berkeley 1999. 529 s.

Det är idag svårt att föreställa sig hur Vietnamkriget dominerade nyhetsflödet i Sverige under andra hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet. För den som då följde nyhetsrapporteringen finns kriget fortfarande i starkt medvetande, även om man kanske glömt vad detta egentligen handlade om. Till det starka intrycket bidrog det nya TV-mediet som dagligen gav rapporter om krigsläget och visade dramatiska bilder. De relativt fria händer som journalisterna hade i Vietnam gjorde att även mycket brutala scener kunde ses från TV-sofforna och beskådas i tidningarna. Flera av dessa bilder återges fortfarande ofta i media.

Dessa "Vietnamkrigets ikoner" och andra bilder analyseras av Kari Andén-Papadopoulos i avhandlingen *Kameran i krig*. Författaren analyserar där "den fotografiska bevakningen av Vietnamkriget i svensk press under åren 1965 till 1972" i de stora drakarna: *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och

Expressen. Andén-Papadopoulos genomför inledningsvis en analys av vad bilderna föreställer och hur de presenteras, för att sedan analysera vad den sammantagna bilden säger om centrala föreställningar i vår egen kultur, framförallt sådana som rör genus, ras och etnicitet.

Författaren konstaterar att pressen, möjligen med visst undantag för *Aftonbladet*, identifierade sig med USA. Den fotografiska bevakningen av Vietnamkriget i den undersökta pressen glorifierade USA och svartmålade dess motståndare. I praktiken fungerade pressen som propagandorgan för USA. Denna supermakt framställdes som vinnare i kriget och som den goda, civiliserade och humana parten. De amerikanska aktörerna i kriget skildras, enligt Andén-Papadopoulos, genomgående på ett mer sympatiskt och nyanserat sätt än de vietnamesiska. När mer brutala aktioner visades var det inte de amerikanska soldaterna utan den sydvietnamesiska regeringsarmén som fick förkroppsliga krigets mindre civiliserade uttryck. Även när det gäller Vietnamkrigets mest kända bilder, dess "ikoner", så ser Andén-Papadopoulos dessa som förankrade i en pro-amerikansk retorik; detta trots att de på ytan tycks vara besvärande för den amerikanska sidan. Slutsatsen blir att även de liberala demokratiska västmedierna tycktes fungera som ett slags propagandamaskiner.

Flera invändningar kan anföras mot denna tolkning. Andén-Papadopoulos tolkar snävt utifrån vad bilderna föreställer och sällan utifrån någon mer omfattande analys av vad som skrivs i den beledsagande texten. Hon intresserar sig inte heller för det redaktionella arbetet på tidningarna: hur det gick till när bilderna valdes, när text sattes, övervägningar inom redaktionerna e dyl. Det finns här en risk att hon tolkar in alltför mycket i tidningarnas val av bilder. Det svenska samhället var vid denna tid starkt amerikaniserat. Tidningarna var också starkt beroende av bilder från de amerikanska nyhetsbyråerna AP och UPI. Andén-Papadopoulos är medveten om detta men menar att det faktiskt fanns andra bilder att tillgå. De exempel hon pekar på är dock minst lika propagandistiska, fast till Nordvietnams fördel.

Kontrasteringen mellan de fyra Stockholmstidningarna ger föga överraskande resultat. Kvällstidningarna skiljer sig något från morgontidningarna och *Aftonbladet* intar den mot USA mest kritiska hållningen. Andén-Papadopoulos studie stöder inte dem som menar att det var pressen och bilderna från Vietnamkriget som påverkade opinionen i en mot USA alltmer negativ riktning. Enligt henne verkar det snarast ha varit så att pressen i detta fall *svarade på* än föregick opinionen.

När det gäller undersökningen av kulturella föreställningar finner författaren att bilderna i den svenska pressen vittnar om en närsynthet i vår kultur, en fundamental oförmåga att se andra människor som annorlunda – och ändå mänskliga. Sexism och rasism är, enligt henne, nycklar till förståelsen av såväl Vietnamkriget som realpolitisk företeelse, som de kulturella representationerna av det. De analyserade fotografierna representerar, enligt Andén-Papadopoulos, Vietnamkriget

på ett sätt som framställer den västerländska kulturella identiteten som maskulin, modern och civiliserad. Pressfotografierna bekräftar och reproducerar djupt liggande kulturella myter och värderingar.

I sig bör kanske inte dessa slutsatser ses som så märkliga. Krig har ofta varit en exklusiv manlig företeelse där männen skulle "förädlas" och bli till "riktiga män". Ett krig mot ett, på pappret, militärt underlägset och kulturellt främmande folk borde osökt leda till fördomar och konflikter. Problemet med den genomförda analysen är att vetenskapligt belägga denna. Det finns en risk att man läser in i bilderna det man förväntar sig skall finnas där. Andén-Papadopoulos för inte heller någon diskussion om konkurrerande tolkningar. Visas leende amerikaner tolkar författaren detta som att de framställs positivt. Visas de allvarsamma tolkas det som att de framställs som omtänksamma och noga övervägande varje insats. När nordvietnamesiska ledare visas leende leder detta däremot inte till slutsatsen att även dessa framställs på ett positivt sätt. I praktiken torde man kunna tolka in vad man så önskar i det bildmaterial som analyseras. Diskuteras inte alternativa tolkningar blir det svårt att värdera den tolkning som författaren gör.

Få personer försvarar idag det amerikanska kriget i Vietnam. Däremot finns, även bland forskare, en omfattande "om-inte"-diskussion. Om USA hade agerat på ett annat sätt kanske de "vunnit" kriget, eller i alla fall kunnat dra sig ur detta på ett mer hedervärt sätt, är tankegångarna i denna diskussion. För de flesta, och så även för Fredrik Logevall i *Choosing War*, utgör dock de amerikanska besluten om eskalering av krigsinsatsen ett felaktigt beslut.

Under Vietnamkrigets gång kunde man uppfatta USA:s engagemang som en tragisk felbedömning. Utifrån en ensidig syn på kalla kriget och en tilltro till "dominoteorier" sågs en kommunistisk seger i Vietnam som ett allvarligt hot mot hela den västerländska samhällsordningen. I och med publiceringen av de s k Pentagon Papers i början av 1970-talet framstod en annan tolkning som mer trovärdig. De frisläppta dokumenten visade på en liten inre ledarklick i Washington som med full insikt i de närmast obefintliga möjligheterna till seger i kriget ändå eskalerade de amerikanska insatserna. I sin omfattande studie förstärker den i USA verksamme Fredrik Logevall denna syn. I praktiken var det fyra eller högst fem män som i rädsla för att sätta käppar i hjulet för sina egna karriärer struntade i alla de förslag till lösningar som fördes fram och i de analyser som varnade för konsekvenserna av en eskalering av kriget.

Logevall lägger i sin förklaring mer vikt vid kortsiktiga och personliga faktorer än långsiktiga och opersonliga. Enligt honom blev upptrappningen av kriget oundviklig eftersom de viktiga beslutsfattarna aldrig på allvar kunde reflektera över ett alternativ som kunde stäcka deras egna karriärer. För USA:s rykte var det ytterst bättre att kämpa och förlora än att dra sig ur. I studien framstår snarast president Johnson som den störste höken av alla. Denne blandade ihop USA:s tro-

värdighet med sin egen och såg inte de möjligheter till andra lösningar som fanns. Han följde minsta motståndets lag och hade en omgivning som tillät detta.

Johnsons närmaste omgivning: utrikesminister Rusk, försvarsminister McNamara och den nationelle säkerhetsrådgivaren Bundy framstår i boken, tillsammans med Johnson, som de främst ansvariga för debaclet i Vietnam. Logevall framhåller emellertid även att de inflytelserika kritiker som fanns vid denna tid inte förde fram sina åsikter med tillräcklig skärpa. Främst drabbar denna kritik demokraterna i den amerikanska senaten, men även t ex den brittiska regeringen.

Logevall koncentrerar sig i sin studie på åren 1963–1965. Han visar på de missade möjligheter till lösningar av konflikten som förekom under dessa år och den rigiditet som präglade USA:s beslutsfattande. Ett tredje tema i boken är den inhemska oppositionens misslyckande att förhindra eskaleringen.

En intressant analys görs av president Kennedy. Flera har menat att denne vid sin död var redo att dra USA ut ur Vietnam och att detta kan ha varit en orsak till mordet på honom. Logevall finner Kennedy svårtolkad, inte minst eftersom denne sade olika saker till olika personer vid skiftande tillfällen. Detta gör det lätt att finna belägg för den åskådning man har i frågan. Enligt Logevall var Kennedy uppenbarligen föga road av kriget, men valde av inrikespolitiska skäl en ”vänta och se taktik”. Författaren har emellertid inte funnit något officiellt material som tyder på att Kennedy, om han fått leva, hade stoppat kriget. I bokens sammanfattning finner han det dock sannolikt att Kennedy antagligen inte eskalerat och amerikaniserat kriget.

Sten Ottosson